

Eestlaste ja teiste rahvusvähemuste ümberasustamine Loode-Venemaalt Saksa okupatsiooni ajal 1942–1943

TIIT NOORMETS

Julgeolekupolitsei ja SD registreerimiskomisjon Ingerimaal

1941. aasta oktoobri keskel pöördus Wehrmachi 18. armee juhatus, kelle tagalapiirkonnaks oli äsjavallutatud maa-ala Narva ja Leningradi vahel ehk Ingerimaa, julgeolekupolitsei poole neil aladel elavate sakslaste, eestlaste ja soomlaste registreerimiseks. Selle töö teostamiseks rakendati Krasnogvardeiskis asuva julgeolekupolitsei ja SD operatiivgrupi A juurde Eesti Julgeolekupolitsei juhi poolt Tallinnast lähetatud ohvitseri ja allohvitseri ning kohapeal värvatud ingerisoomlastest ametnikke.

Registreerimistöö algas oktoobri lõpus ja novembris–detsembris 1941 registreerisid juba kohapeal olnud Eesti politseiohvitserid kogu piirkonnas elavad rahvussakslased. Samal ajal valmistati saksa põhjalikkusega ette ulatuslikum aktsioon kõigi rahvusvähemuste arvele võtmiseks: õpetati välja inimesed Tallinnas ja Krasnoje Selos, koostati vajalik dokumentatsioon ja töö meetodika, loodi organisatsioon.

11. detsembril 1941 sõitis Tallinnast välja Saksa Julgeolekupolitsei ja SD Operatiivkomando 1c *Erfassungsabteilung* (ees-tikeelses dokumentatsioonis registreerimiskomisjon, saksa ametlikule terminoloogiale vastav tõlge peaks olema "arvelevõtmise grupp") SS-sturmbannführer Röderi juhtimisel. Grupi ametliku nime-tusega "sideohvitser ja registreerimise praktiline juht" oli kapten-leitnant B. Palango, lisaks temale oli koosseisus veel 18 eesti ohvitseri ja rida allohvitseri (kokku 54 inimest koos Ingerimaal teenistusse võetud abijõududega).

Registreerimine viidi läbi järgmistes tollastes rajoonides: Krasnoje Selo, Krasnogvardeisk, Puschkin, Tossno, Sheshtjanaja Gorka ja Tschudovo, kus võeti arvele kõik leitud eestlased, soomlased (selle nimetuse all võeti kokku ingerisoomlased, isurid ja vadjalased), saksa päritolu inimesed (*Deutschstämmige*), lätlased ja leedukad. Enda registreerimine oli inimestele põhimõtteliselt vabatahtlik, praktikas ei olnud aga juhtumeid, et keegi oleks sellest keeldunud.

Detsembrist 1941 kuni märtsini 1942 registreeriti kokku 81 218 inimest, neist:

eestlasi 12 590
soomlasi 65 241
sakslasi 1055
lätlasi 2321
leedulasi 11.

1943. aastal teostatud järelregistreerimise, registreerimispiirkonna laiendamise ja kogutud andmete läbitöötamise tulemusel Ingerimaa vähemusrahvuste arvud mõnevõrra kasvasid. Nii võeti lõplikult arvele:

ingerisoomlasi 62 821
isureid 8729
eestlasi 14 463
vadjalasi 667.¹

Lisaks inimeste registreerimisele teostas komisjon samaaegselt järgmisi töid: tegi kindlaks aktiivseid kommuniste, partisane, NKVD agente jts; värbas tööjõudu Wehrmachti välipostile, kutsareid sõjaväele ja vabatahtlikke politseiüksustesse (kokku 2146 inimest; lisaks sellele värbasid saksa tööametid ca 2500 soomlast töötөнistusse Saksamaal); koostas kõigi külade kirjeldused andmetega hoonestuse, põllumajanduse, kiriku- ja haridusolude, tervishoiu jms kohta. Töö käigus kaotas elu allohvitser A. Niinepuu, kes langes 18. detsembril 1941 Tosno piirkonnas partisanide kallaletungi ohvriks.

Sõjategevuse piirkonnas näljahädani jõudnud toidupuudus sündis pärast registreerimise lõppu asuma elanike abistamisele. Märtsis 1942 jagati registreerimiskomisjoni kaudu kokku 17 185 puudustkannatavale eestlasele ja soomlasele tasuta jahu, mis oli hangitud sõjaväelt (välja jagatud jahu oli küll kokku ainult 34 370 kilo). Kuna niisuguse toetuse regulaarne osutamine oli võimatu, alustati töövõimetute ning puudustkannatavate eestlaste ja soomlaste ümberasustamist Eestisse. Teistkordselt jagati jahu juunist septembrini 1942, kui juuni alguses ümberasustatute karantiinilaagris Paldiskis puhkenud tüüfusepuhang ja toitlustusraskused ümberasustamise ajutiselt peatasid. Sellel perioodil jagati 9619 evakueerimist ootavale isikule kokku 66 616 kilo jahu. Toidujagamise viis registreerimiskomisjon läbi koostöös külavanemate, sõjaväekomandantuuride, sõjaväeadministratsiooni majanduskomando ja julgeolekupolitsei välisosakondadega.²

Ümberasustamine Ingerimaalt

Pärast rahvussakslaste registreerimist organiseeris SD³ 1942. aasta algul nende ümberasustamise Saksamaale. Kokku oli sakslasi Ingerimaal nii eesti komisjoni kui ka teiste poolt registreeritud 3024 inimest, neist asus SD aktsiooniga Saksamaale 2941.⁴

1942. aasta talvel anti Ingerimaa eestlastele ja hiljem ka soomlastele luba omal jõul ja vahenditega ümber asuda Eestisse. Lahkujad said loa kohalikust komandantuurist, kuid nende üle arvet ei peetud ja andmeid ei koondatud, seega ei ole tegelikult Eestisse asunute arv teada. Aprillist juunini ja augustist oktoobrini 1942 organiseeris registreerimiskomisjoni ametnikest moodustatud ümberasustamiskomisjon koostöös Wehrmachti tagalajuhatuse, välikomandantuuride ja julgeolekupolitseiiga töövõimetute ja puudustkannatavate isikute transpordi Eestisse. Töö käigus suri 2. juunil 1942 eesti allohvitser H. Gienemann, kes nakatus pagulaste rongis tähnilisse tüüfusse.

Kokku asustati organiseeritult ümber 10 429 inimest, neist:

eestlasi ja soomlasi Eestisse 8600
rahvussakslasi Saksamaale 26
lätlasi ja leedulasi Lätisse (Stackelni karantiinilaagrisse) 1803.

Ümberasumine oli vabatahtlik ja selle eesmärk tööd juhtinud leitnant R. Soodla ettekande sõnul oli soome-ugri rahvaste eluvõimaluste kindlustamine, kuna toitlustusolukorra parandamine oli rinde läheduses võimatu. Kuna eestlased olid juba varem saanud iseseisvalt Eestisse minna, oli organiseeritud transportides enamuses soomlased (aruandluses arvestati nad kokku). Lisaks registreerimiskomisjonile evakueerisid ka mõned sõjaväekomandantuurid iseseisvalt eestlasi ja soomlasi Eestisse.⁵

¹ ERA f R-64, n 1, s 830, l 207, 219, 231, 236.

² ERA f R-819, n 1, s 2, l 7-11.

³ Sicherheitsdienst – Reichi Julgeoleku Peavalitsuse koosseisu kuulunud NSDAP julgeolekuteenistus, mille esindused kuulusid ka okupeeritud Ida-alade politseiaparaadi, nagu Operatiivgrupid ning Eesti Julgeolekupolitsei ja SD koosseisu; viidatud juhtumil teostas sakslaste ümberasustamise SD iseseisvalt.

⁴ ERA f R-64, n 1, s 830, l 241-242.

⁵ ERA f R-819, n 1, s 2, l 11-14.

Täpseid arvandmeid kõigi Eestisse jõudnud eestlaste ja soomlaste kohta ei ole. Registreerimiskomisjoni liikme leitnant L. Yllö arvestusel jõudis 1942. aasta jooksul Eestisse kokku 25 000 inimest, sealhulgas 18 000 soomlast.⁶ Kuid juba novembris 1942 algas ka Ingerimaa eestlaste üldevakuatsioon Eestisse, mille käigus kõik eestlased ümber asusid.

1943. aastal asustati kõik Ingerimaa soomlased (sealhulgas varem Eestisse jõudnud isikud) Soome initsiatiivil ümber Soome, kusjuures see toimus sõjaväetranspordiga Eestisse Paldiski–Klooga–Põllküla piirkonna karantiinilaagrisse ja sealt Paldiski sadama kaudu Soome. Kokku jõudis Soome üle 63 000 inimese. Pärast Soome vaherahu Nõukogude Liiduga repatrieeriti viimase nõudmisel 1944. ja 1945. aastal ligi 57 000 inimest tagasi Nõukogude Liitu, üle 4000 pages Rootsi ja ligi 4000-l õnnestus jääda Soome, kus nad said järgnevatel aastatel kodakondsuse.

25. oktoobril 1942 loeti registreerimiskomisjoni töö Ingerimaal lõppenuks. Sel puhul avaldati tänu töös osalenud ametiasutustele ja isikutele, seejuures nimetati eelkõige järgmisi: Julgeolekupolitsei, Operatiivkomando 1c (endine operatiivgrupp A), 18. armee juhatus, Krasnogvardeiski Majanduskomando ja Eesti Omavalitsuse Sisedirektooriumi Asundusamet.⁷

Eestlaste registreerimine ja ümberasustamine Peipsi-taguses

Ingerimaal tehtava töö kõrval viis registreerimiskomisjon 1942. aasta suvel läbi rahvusvähemuste registreerimise Luuga ja Novgorodi piirkonnas, mille tulemuste kohta ei ole seni dokumente leitud. Pärast töö lõpetamist Ingerimaal viidi registreerimine 1943. aasta kevadel üle Peipsi-tagusesse ehk Oudova piirkonnas elanud eesti asunike alale. Selleks moodustati uus, väikesearvuline registreerimismees-

konk leitnant J. Lööke'se juhtimisel. Lisaks inimeste registreerimisele ja üldiste majanduslike andmete kogumisele viidi seal koostöös Tartu Ülikooliga läbi põhjalik rahvateaduslik uurimistö. 12. märtsist kuni 8. septembrini 1943 (sealhulgas pikemad vaheajad kevadise teedelaunemise ja partisanidevastaste operatsioonide ajal) registreeriti 6125 eestlast.⁸ Sügisel sundis sakslaste taganemine ootamatult peale ka Peipsi-taguse eestlaste ümberasustamise Eestisse. Organiseeritult toodi üle Peipsi septembrist oktoobrini 1306 vabatahtlikku ümberasujat, kuid inimesi tuli Eestisse ka iseseisvalt. Järgnenud Saksa sõjaväevõimude korraldatud sund-evakuatsiooni käigus lõuna poole evakueerus samuti eestlasi, kes hiljem eraldati venelastest ja toodi Eestisse. Hinnanguliselt jõudis jaanuariks 1944 Eestisse ca 3500 inimest.⁹ Lahkunute hulka tuleb arvestada ka Saksa sõjaväe ja politsei teenistusse astunud 90 meest ja tööteenistuses Saksamaal või Eestis olnud 217 isikut.¹⁰

Teaduslik uurimistö Ingerimaal ja Peipsi-taguses

Rahvusvähemuste registreerimist Loode-Venemaal kasutas ära Tartu Ülikool, et saata sinna rahvateaduslikke ekspeditsioone, uurimaks kohalikke eestlasi ja soome-ugri sugurahvaid. Mõtte algataja oli õigusteaduskonna dekaan J. Uluots, kes tegeles ka ise hõimurahvaste ajaloo uurimisega, ja seda toetas geograafist ülikooli rektor E. Kant. Eesti teadusajaloos on seda teemat käsitledes rõhutatud ülikooli puht-teaduslike huve ja rangelt distantseeritud julgeolekupolitsei tegevusest. Siiski toimusid need ekspeditsioonid julgeolekupolitsei registreerimisaktiooni raames ning teatud mõttes langesid kokku Tartu Ülikooli rahvateaduslikud ja Reichi Julgeoleku Peaameti rassiteaduslikud uurimishuvid.

Ingerimaale lähetati terve rida juba tuntud või alles teadustegevust alustanud, kuid hiljem oma valdkonnas üldise tunnustuse saavutanud teadlasi. Sügisel 1942 uurisid vadjalasi Eesti Rahva Muuseumi juhataja E. Laid, rahvateadlased G. Ränk ja I. Talve, keeleteadlane P. Ariste ja kunstnik I. Linnat; järgmisel suvel toimunud Ingeri uurimisreisiga liitusid ka keeleteadlased J. Mägiste ja F. Oinas ning antropoloog J. Aul. 1943. aastal koostati Peipsi-taguse eestlaste uuri-

⁶ ERA f R-64, n 1, s 830, l 173, 209.

⁷ ERA f R-819, n 1, s 2, l 12.

⁸ ERA f R-64, n 1, s 26, l 13-14, 197.

⁹ O. Kurs. Rahvateaduslikud uurimistööd Ingeris ja Peipsitaguses II maailmasõja ajal. – Eesti kultuur võõrsil. Tartu, 1998, lk 88.

¹⁰ ERA f R-64, n. 1, s 28, l 118.

miseks juba laiaulatuslik programm rahvateaduslike, asustuslooliste, keeleteadlaste ja majanduspoliitiliste küsimustega, millega töötasid õigusteadlane I. Arens, keeleteadlane F. Oinas, keeleteadlane M. Toomse, geoloog G. Vaher, pedagoog A. Pikkoja ja registreerimistööd juhtinud leitnant J. Lööke, kes oli samaaegselt agronoomia-üliõpilane. Ekspeditsioonidel koguti rikkalikult teaduslikke andmeid, oma tööd ja hõimurahvaste elu ning rasket saatust nõukogude võimu all tutvustati korduvalt tollases Eesti ajakirjanduses, enamik teadlasi on ka hiljem avaldanud ekspeditsioonimaterjalidele tuginevaid uurimusi.¹¹ Tollal koostatud käsikirjalised kokkuvõtted on aga tänini jäänud seisma Riigiarhiivi hoidladesse, sealjuures väga vähest kasutamist leides.

Ingerimaal kogutud materjalide põhjal kirjutatakse registreerimiskomisjoni liige leitnant L. Yllö 1. juuliks 1943 töö kurjakuulutatavalt poliitilise pealkirjaga "Sonderbericht Ingermanland"¹², mis esitatakse Reichi Julgeoleku Peavalitsusele Berliini (ja jõudis Tallinnasse arhiivi NSVL Julgeolekuministeeriumist 1950ndate algul). Tegelikult on L. Yllö¹³ mahukas (283 masinkirjalehte) uurimus täielik ülevaade Ingerimaa loodusest, ajaloost, rahvastikust, majandus-, kultuuri- ja sotsiaaloludest. Peipsi-taguses töötanud teadlastel valmis maiks 1944 "1943. a. Peipsitaguses teostatud uurimistööde aruanne"¹⁴, mis esitatakse Tartu Ülikoolile ning Eesti Julgeolekupolitisele. See koosneb eraldi autorite kirjutatud artiklitest Peipsi-taguse looduse, eestlaste sinna väljarännu ajaloo, Oudovamaa rahvastiku ning sealsete eestlaste keele, kultuuri, kooli ja põllumajanduse kohta (kokku 576 masinkirjalehte teksti ja fotosid ning 148 masinkirjalehte nimekirju ja tabelleid).

Kas sakslaste poolt okupeeritud Loode-Venemaa rahvusvähemuste registreerimisel ja järgnenud ümberasustamisel oli ka mingi laiem natsionaal-sotsialistlik rassipoliitiline eesmärk või oli see ainult konkreetsetest oludest tingitud aktsioon, selle kohta Riigiarhiivis säilinud dokumendid otsustavalt ei anna. Võib ainult välja tuua paar lõiku aruannetest, mille üldsõnalisus viitab küll pigem kohustuslikule lisandile, nagu nõukogude kirjutistes marksismi klasiikute tsiteerimine. Nii kirjutab leitnant R. Soodla Ingerimaa registreerimiskomisjoni tegevuse aruandes: "Vabastatud piirkondades leiduvad

rahvusvähemused, kes ei ole juutliku bolševismi mõju all, võtavad oma poolt tulevikus osa uue Euroopa ülesehitamisest."¹⁵ Talle sekundeerib Oudovamaa eestlaste registreerimist juhtinud leitnant J. Lööke: "Nagu tulest ja varemeist sünnib uus Euroopa, nii kerkib tulevikus ka nende eestluse eelpostina idas seisnud rahvaskaaslaste uus kodu, kus valitseb inimväärne elu ja püsiv häaolu."¹⁶

Eelnevale kuiv-dokumentaalsele ülevaatele lisavad oma sisuga märgatavalt elulisust kaks siin järgnevalt publitseeritud dokumenti.

Eravalduses olnud "Rahvusallalisest tööst Ingerimaal 1941–1943 ja sellega seostunud probleemidest" jõudis hiljaaegu Riigiarhiivi. Tegu on 19-lehelise masinkirjas dokumendiga, mis on dateeritud "Volossovos 12. oktoobril 1943. a.", kuid on allkirjastamata ja adressaadita. Dokumendi autorlus osutus tuvastatavaks tänu kirjutaja poolt tekstis antud viitele oma ametikoha kohta kirjeldatud sündmuste käigus. Selleks oli registreerimiskomisjonis töötanud Eesti Julgeolekupolitsei referent leitnant Jaan Lööke. Viimast kinnitavad ka Rahvusarhiivis leiduvad mõningad teised tema poolt allkirjastatud dokumendid, kus leidub vaadeldava tekstiga ükshelisi kattuvusi sõnavaras ja stilistikas. Seevastu dokumendi liiki ehk siis selle koostamise eesmärki ei ole aga olemasolevate andmete alusel võimalik määrata. Kuna selles on muu hulgas juhitud tähelepanu ametiasutuse töös esinenud probleemidele ning sealjuures just sellistele, mis tavapärasel aruandluses jäävad kajastamata, võiks esmapilgul tegu olla leitnant

¹¹ O. Kurs, Rahvateaduslikud... (vt nt: I. Arens, Peipsitagused eestlased. Fakte, dokumente ja mälestuspilte Ida-Peipsimaa uurimusi 1943–1944, Tartu Ülikooli Kirjastus 1994).

¹² ERA f R-64, n 1, s 830.

¹³ Leonid Yllö (1915–1978) – rahvuselt ingerisoomlane, 1935 Eesti Sõjakoolis reservlipnik, agronoomiamagister, Saksa okupatsiooni ajal leitnandi auastmes Eesti julgeolekupolitsei ametnik, 1943 asus ümber Soome, põllumajandus- ja metsateadusdoktor, professor, Riikliku Seemnekontrolli Asutuse juhataja.

¹⁴ ERA f R-64, n 1, s 26-28.

¹⁵ ERA f R-819, n 1, s 2, l 12.

¹⁶ ERA f R-64, n 1, s 27, l 305.

Lõokese poolt oma juhtkonnale Eesti Julgeolekupolitsei määratud märgukirjaga; kuid sellele räägib vastu teksti laiahaardelisus ja paljusõnalisus. Vahest on tegemist hoopis ühe jäljega Aktuaalse Ajaloo Komisjoni tööst, mille arhiiv on kaduma läinud?

Luban siin endale kõige tõenäolisema varian-dina oletada endisele Eesti Vabariigi saadikule Helsingis Aleksander Varmale illegaalselt koos-tatud informatsiooni, et selgitada ingerisoom-laste registreerimise ja ümberasustamise asja-olusid Soomes. Dokumendi sisust ja tollasest olukorrast lähtudes pole see võimatu, paraku jäävad aga need kõik oletusteks. Jaan Lõokese kirjatöö on väärtuslik täiendus käsitletud tee-ma ajaloole, valgustades laialdaselt tollaseid olu-sid ja suhteid; sealjuures etnopsüühika ja käi-tumismallide kohta esitatud väidete absolutisee-rimine tuleb aga panna autori poleemilise tuhi-na arvele.

Teine siin publitseeritud dokument "Oudova rajooni eestlaste ümberasustamine Eestisse 1943. a." on seda ümberasustamist juh-tinud Eesti Julgeolekupolitsei vanemassistendi leitnant Feliks Pihti poolt kirjutatud ülevaade eespool nimetatud "1943. a. Peipsitaguses teo-statud uurimistööde aruande" jaoks. Mõlema do-kumendi tekst avaldatakse täies vastavuses originaalile, sealjuures esimesest dokumendist mahuliselt enamiku hõlmava väljavõtte (jättes välja teemaga otseselt mittehaakuvad ekskursid rahvastikuajalukku ja Eesti Ingerimaa kohta ning autori kordused). Teine dokument on esi-tatud täielikult.

RAHVUSALALISEST TÖÖST INGERIMAAL 1941–1943 JA SELLEGA SEOSTUNUD PROBLEEMIDEST

/ ... /

V

Rahvusaalaline töö Ingerimaal algas Saksa Julgeolekupolitsei Einsatzkommando 1-a korraldusel 1941. a. oktoobrikuul. Detsembri alul samal aastal laiendati see töö kogu 18. Armees piirkonnale, milline vastas Sicherheitspolitsei Einsatzgruppe A (praeguse Einsatzkommando 1) piirkonnale. Töö kaugematest eesmärkidest ja sihtidest ei ole käesoleva kirjutaja lähemalt informeeritud, kuna tema ülesanne on olnud peamiselt töö praktiline teostamine ja Juhi kategoorilise käsu põhjal on kellelgi keelatud ühest salajaseks tunnistatud asjast teada rohkem kui see on tarvilik tema teenistusalaalaste ülesannete täitmiseks. Igal juhul on siin algatus tulnud Saksa Julgeolekupolitsei Eesti Komandöriilt Sturmbannführer dr. Sandbergerilt, kes isiklikult oli teadlik Ingerimaal valitsevast segadusest rahvastiku koostise alal ja kes teisest küljest Eestimaa Komandörina vast ligemalt oli huvitatud eestlaste hõimude ja suguvendade käekäigu korraldamisest Ingerimaal.

Kogu töö on toimunud Berliinis asuva Julgeolekupolitsei Peaameti teadmisel ja viimast on töö käigust ja tagajärgedest pidevalt informeeritud. Pole ka võimatu, isegi eeldan seda, et selles asjas on enne töö alustamist olnud kontakt Soome Välisministeeriumiga ja Soome Riigipolitseiga. Teisest küljest on kogu töö vältel olnud tihe kontakt Eesti Omavalitsusega ja Tartu Ülikooliga.

Et töö algul oli Eestil küllaltki palju tegemist omal maal sõjahaavade parandamisega, näitab säälpoolne osavõtt, huvi ja toetus sellele tööle küllaltki kujukalt seda idealismi, mis valitses Eestis meie hõimude saatuse ja olundi kohta.

Esimene faas vähemusrahvuste töös kujunes kõikide vähemusrahvuste (eriliselt soomlaste ja eestlaste) kartoteegiliseks registreerimiseks, kusjuures registreeriti kuni 1942. a. kevadeni kõik Ingerimaa piirides asuvad muulased. Suve saabudes kandus töö edasi lõuna suunas,

st. osaliselt Armeed tagalasse ja osaliselt sõja tagalasse.

Nagu juba eelpool tähendatud, viidi töö läbi Saksa Julgeolekupolitsei korraldusel, kusjuures tegelikku tööd teostasid eestlastest ametnikud ja vähesel määral ka neile abiks värvatud kohalikud kõlblikud soomlased. Soome riigi poolt registreerimistöödele polnud saadatud isegi vaatlejat, mis juba tol korral töö tegelike teostajate seas äratas teatud võrastust.

Töö teostati registreerijate arvates (ja see oli ka sakslaste seisukoht) eesmärgil, et saada ülevaadet Ingerimaa rahvastikulisest koostisest, eestlaste ja soomlaste arvulisest suurusest, nende olundist tsaariajal, kaotustest bolševistliku terrori läbi, nende praegusest olundist ja seoses sellega uurida võimalusi nende abistamiseks.

VI

Sõjategevus kandus Ingeri alale septembri alul 1941. a., kuhu ta tardus positsioonisõjaks. Nii pidi Ingerimaa olema üle kahe aasta sõja otseks tallermaaks, kusjuures tal tuli kanda kõiki neid sõjaraskusi, mis olid tingitud Leningradi piiramisrõnga moodustavate väeosade sees asumisest Ingerimaal. Kuna front tardus Leningradi ette just sel ajal, kui oli käsil alles rukkipeksmine ja tõuvili ning kartul põllult koristamata, siis loomulikult pidi see mõjuma ja mõjuski üldisele tsiviilelanikkonna toitlusmajandusele.

Millises majanduslikus seisundis oli Ingerimaa 1941. a. septembris, sellest paar sõna. Tsiiviilelanikkond, kellelt kolhoosisüsteemiga oli võetud igasugune isiklik vara, võttis vabastavad Saksa sõjaväed vastu sõna tõsisel mõttes tagavaradeta ja tühja kõhuga. Linnaelanikkond, milline oli toitunud peamiselt vabrikutööst, oli selles suhtes kolhoosnikest veel mitu korda halvemas seisundis, sest tal puudus isegi see kits või kehv lehmaloom, mis siin või teisel oli olemas kolhoosnikul isikliku varana. Kolhoosi kariloomad ja sead olid aetud punaarmee taganedes kõik ida suunas või Leningradi. Väljal hakides olev vili, peamiselt rukis, oli kohal põletatud kas punaarmee, hävituspataljoni laste või bolševikega kaasajooksnud oma küla elanike poolt. Kartul oli väljadel koristamata ja kuna puudus igasugune võimuasutus, kes saagi koristamist oleks korraldanud, jäi see lume tülles mulda mädanema. Siinne Ingeri elanik aga oli

senise reziimi ajal kasvand liig sügavasse mugavusse oma asjade iseseisval korraldamisel. Kolhoosi esimeheta ei osanud ta oma endise kolhoosi põllul enam midagi pääle hakata. Võeti korvitaiks kartuleid, mida jätkus perele söögiks vaid paariks päevaks. Tagavarade kogumisele ei mõtelnud keegi. Et sel aastal külm ja lumi tulid juba oktoobri alul, siis johtuski, et suurem osa kolhooside poolt seemendatud kartuleid jäi lume alla, külmas ning nii üldisele toitlusmajandusele läks kaduma.

Teisest küljest mõjus olukorra katastroofiliseks kujunemisele kaasa asiolu, et front tarretus just alul, milline oma rahvastiku tiheduselt on Ingerimaa esimesi – Leningradi ette Peterhofi, Wolodarski, Krasnoje-Selo, Puschkini ja Gatschina lähiste. Otsesest võitluspriirkonnast evakueeriti tsiiviilelanikkond sõjategevuse huvides rinde lähemasse tagalasse, milline oli enamasti vaid 2–10 km peavõitlusliinilt eemal. See asiolu mõjus eriti tunduvalt kaasa rindelähedaste suuremate keskuste Gatschina, Puschkini ja Krasnoje-Selo ületäitumisele tsiiviilelanikest, kellel sageli polnud kaasas muud, kui seljariided, toidutagavaradest rääkimata.

Mõnel perel oli säilund kolhoosiajastust "lehmakont", mõnel kits. Need olidki koduloomadest vast ainukesed, mida võis sel ajal Ingerimaal näha. Harva võis kohata ka mõnd hobust, milline pigem sarnanes väliselt vasikale kui hobuse nime kandjale.

VII

On sageli räägitud, eriti palju Saksa vastavates asutistes, et olukord 1941/1942. aasta talvel poleks vast nii katastroofiliseks kujunend, kui saksa sõdurid mitte omavoliliselt poleks rekvireerind tsiiviilelanikelt nende viimaseid toidutagavarasid ja kariloomi. Sarnase sõdurite omavoli tagajärjel kannatasid paljud tsiiviilelanikud ja nii mõnigi pere pidi selle järeldusena surema piinarikkasse näljasurma. Seda kurvem oli asiolu, et tsiiviilelanikud ise olid vastavates Saksa võimude ees sammude astumiseks võimetud juba oma puuduliku saksakeele oskuse tõttu. Teiseks tuleb arvestada asiolu, et tsiiviilelanikkond, eriti selle eesti ja soome osa, koosnes peamiselt naistest ja lastest, kellel oli ametasutistega asjade ajamiseks vähem kogemusi ja julgust kui meestel.

Käesoleva autor oli ise tunnistajaks, kui 1941. a. septembri lõpupäevil võeti mingi suur-tükiväeüksuse sõdurite poolt lastega soome naisel ainuke pere toitja – lehm – ja tapeti. Omaniku pöördumine väeosajale ja Saksa politsei poole ei annud tulemusi.

Detsembris 1941. a. oli võetud Gatschina lähedal kelleltki soome perelt (naine ja alaealised lapsed) ema kodust eemalolekul lehm ja antud lastele 50 penni, tähendades, et see on Saksa 2000 marka. Oli jätud kohale ka mingi kviitung, pitsatita ja "uduallkirjaga", milles tõendati, et on võetud lehm ja tasutud selle eest 200 marka.

Kohati tulnud saksa sõjaväelased korterisse ja kühveldanud keldrist kotti viimse kartulitera, mis oli sügisel mõnel pool ettenägelikult tagavaraks korjatud. Sarnaseid juhte tuli ette kõikjal Armees võitluspiirkonnas. Kuid teisest küljest, kui arvestada alati sõjaga kaasaskäivaid mittesoovitavaid nähteid, siis tuleb seda mõista ja sellele alistuda – see on paratamatus. Süüdistada siin kedagi ei saa.

VIII

Mida enam edasi talve poole, seda halvemaks kujunes toitlusmajanduslikust seisundist lähitudes olukord tsiviilelanikele. Viimsedki piiratud tagavarad olid läbi. Algas linnaelanike liikumine külade suunas, kust otsiti võimalusi mõnede säilund riidehilpude vastu toidupoolise vahetamiseks. Arvestades asiolu, et küladeski valitses üldine puudus ja nälg, olid sellegi aktsiooni tagajärjed minimaalsed. Pääle selle takistas äärmiselt külm ja kare talv niigi kehvalt rietatud ja alatoitlusest nõrgestatud inimeste liiklemist.

Nüüd võis linnade läheduses ja ka külades näha põllul pilti, mis vast harilikul ajal ja teistes oludes oleks olnud kujutlematu. Nimelt kaevati jaanuari ja isegi veel veebruari kuul põldudelt lume alt mullast sinna sügisel jäänud kartuleid. Kuivõrt seegi aktsioon võis kergendada üldist puudust, on isegi mõistetav.

Paremini toidetud said need isikud, kes olid kuidagi Saksa üksuste juures tegevad kas siis köögitöölistena, koristajatena või muuna. Kuid neid oli ju üldist tsiviilelanike hulka arvestades väga vähe. Õnnelikuks võis end pidada ka see, kel oli võimalus saksa köögist saada kartulikoori, millest võis kodus keeta suppi.

Lihatoidust ei võinud tsiviilelanik unistadagi, sest kari oli täielikult hävitatud. Registreerimisametnikul oli kord juhus näha, kui keegi soomlane kõrvetas pliidi all hobusenaha tükki, et sellelt karvu eraldada. Pärast lõigati nahk tükideks ja pandi kartulikoosesupi hulka "silma-valgeks".

Puukoorest keedetud supp sel ajajärgul oli harilik nähe. Kui kaugemale arenes asi, näitab kas või seegi, et talvel kaevati lume alt mullast välja ja sinna ligi kuus kuud tagasi maetud sõjategevuse ajal otsasaanud hobused ja söödi nende liha. Kellel seda võimalus oli hankida, võis end pidada õnnelikuks.

Sarnasest näljahädast tingituna kaotasid inimesed peaaegu mõistuse ja nii tuligi, et kord Pavlovski turul oli müügil sült, milline oli keedetud kalmistult kaevatud inimlihast. Ka mujal esines inimliha söömist, näiteks Puschkinis, kus tabati abielupaar, kes olid tapnud oma lapse ning mõned võõradki lapsed ja nende lihaga end toitnud.

Erilise päätüki seoses näljahädaga moodustab vahetuskaubandus linnade turgudel, kusjuures suurt tähtsust sel alal omab rindelähedase linna – Pavlovski – turg. Inimesed tõid välja oma viimase varanatukese, riidehilbu, kuldraha, et selle eest osta mõnelt jõukamalt kaaskodanikult või päämiselt Saksa sõdurilt natukene leiba. Pavlovskis keelati sellane tegevus peagi. See tähendab, Puschkini inimestel keelati liikumine Puschkinist Pavlovski ja vastupidi. Üheks keelu põhjuseks võis olla ka asiolu, et tee viis läbi Saksa suurtükiväe positsioonist ja puht sõjalistel kaalutlustel polnud soovitatav tsiviilelanike liiklemine selles piirkonnas. Kuid teisest küljest keelati näiteks liiklemine ka Puschkinist lõuna suunas, milline oli vahepeal võtnud eriti suure ulatuse, kuna inimesi siirdus – oma varanatu-ke kelgul – lõuna poole uutele "söödamaadele". Nii johtuski, et 1942. a. veebruari alul umbes nädalapäevade kestel lasti välipolitsei poolt Puschkini ja Pavlovski vahelisel teel hoiatuseta maha palju tsiviilisi. Samuti toimus ka Puschkini lõunavärvate juures. Palju sel teel näljast meeletuks tehtud inimesi hukkus, pole lähemalt teada, kuid sellest annab umbes ülevaate asiolu, et kirjutaja asukohast, milline oli eeltähendatud Puschkini–Pavlovski vahelisest teest kilomeeter eemal, igal õhtul viidi mööda 7–8 sõjaväeregedele laotud laibakoormat, milli-

sed toodi raudteetammi juurest Puschkini–Pavlovski vaheliselt teelt, kus asus välipolitsei post.

Sarnased karmid abinõud aga ei kohutand nälgivaid inimesi, sest kaotada oli vaid üks elu. Kui mitte minna täna turule, oli homme näljasurm kindel. Nii siis – kui minna turule, võis halvemal juhul tulla surm üks päev varem, kuid läbipääsu õnnestumisel võis elu säilitada juba pikemaks ajaks.

Nii Puschkini ja Gatschina kui ka Krasnoje-Selo ja Gatschina vahelisel teel liikus alaliselt Ortskommandantuuri lubadega varustatud inimkolonne, millised oma kelke järel vedades liikusid lõuna suunas, et omale otsida toidupoolist. Hommikupoolel võis teel näha edasiliikuvaid, olgugi – vaevaliselt edasiliikuvaid – inimhulki, kuid juba keskpäeva ja õhtu saabudes lamas kraavikallastel nälja ja külma kätte surnud inimesi.

On kindlaks tegemata, palju suri tsiviilelanikke selle talve ja järgneva kevade jooksul nälga, kuid minu arvates kogu 18. Armees põhjapiirkonna kohta peaks see tegema välja siiski umbes 50.000 inimest.

Puschkinis registreeriti vähemusrahvused detsembri alul 1941. a. Kui neile taheti anda kätte kaks nädalat hiljem rahvustunnistused, selgus, et registreeritud 67 eestlasest oli vahepeal surnud nälga üle poole. Paljud lamasid koos kogu perega omas korteris surnult.

Registreerimistöö selle talve ja järgneva kevade ning suve kestel oli äärmiselt raskendatud selle tõttu, et tuli vastata kogu aeg abipaluvatele eestlastele ja soomlastele abi suhtes eitavalt, sest ei olnud ju kellelgi registreerimisametnikest midagi ära anda omast toidust, kuna söödi saksa üksuste lauas. Ja toidu palumine ning kerjamine – see oli paratamatu ja harilik nähe sel korral tsiviiliskite juures. Leib oli esimene ja viimane küsimus.

Näljahädast tingituna purunesid paljud pered. Isad jätsid oma nälgiva naise ja lapsed, emad põgenesid kodunt laste juurest. Pere juurest lahkumise üheks põhjuseks oli ka isa või ema siirdumine kuski kaugemale toitu hankima (Äiti siirtui leipa hageman). Seejuures oli aga sagedaseks nähteks, et toidu muretseja ise juba enne sihtkohta jõudmist leidis tee ääres külma haua. Lapsed ja teised omaksed aga ootasid kodus külmas toas asjata ja läksid paratamatult vastu

kindlale surmale. Kes neist vaeslastest suutis elada üle talve, seda muidugi teiste inimeste või saksa sõjaväe abil, see paigutati järgmisel kevadel Gatschina lastekodusse, kus 1942. a. sügisel ümberasustamise ajal leidis üle 100 soome rahvusest vaeslapse, kellest paljud isegi oma nime ei teadnud, rääkimata teistest andmetest oma sünniaja ja vanemate kohta.

Kõige teravamaks läks üldine häda 1942. a. märtsikuust alates. Ka järgneval suvel kestis see veel edasi, kuid mitte enam nii kohutaval kujul, sest juba saadi toiduks kasutada väljast saadavat rohelist. Leiba küpsetati maltsa marjadest.

Armees tagala piirkonnas paranes olund sügise saabudes, kuna kevadel oli teatud määral külitud Saksa võimude poolt kasutamiseks antud seemet. Võitlusprikkonnas kestis aga häda ka 1942. a. sügisel edasi. Nii oli teateid, et Puschkini rajoonis suri ühes külas veel 1942. a. septembri kuul ühe nädala jooksul üle 30 inimese nälga, kuna küla asetses võitlusprikkonnas, kus polnud midagi külitud ja kus kõik olemasolnud kari- ja koduloomad selles lõigus võitleva Hispaania Sinise diviisi¹⁷ poolt omavaliselt rekvireeriti.

Sarnane oli üldine olukord, millises tuli teostada vähemusrahvuste registreerimist Ingerimaal.

IX

Registreerimistöö läbiviijad tegid oma töö teadmises, et sellest tööst saadud andmeid kasutades võetakse midagi ette meie suguvendade ja hõimude abistamiseks. Seda oli ka ühelt poolt oodata, sest juba jaanuaris 1942. a. asustati kõik rahvussakslased Saksamaale ümber. See näitas, et üksikute rahvuskildude eest hoolitsemine seisab Saksa võimudel südamel ja arvestati ka nii siis teatud abistamisaktsiooni soomlaste ja eestlaste suhtes. Töö registreerimisalal tehti parema arusaamisega asja tähtsusest ja ideelisest hõimude abistamise seisukohast lähtudes. Seda veel väga segaste isiklike palgaolude ja varustusala väärnähetes juures. Tuleb nimelt märkida, et kuni mai kuuni 1942. a. olid kõik

¹⁷ Hispaania vabatahtlikest formeeritud Wehrmachi 250. jalaväediviis. (Nimetus Sinine diviis tulenes Saksa sõjaväevormi juures laialdaselt kantud Hispaania Falangi sinistest vormisärkidest.)

registreerimisametnikud isiklikes Eesti sõjaväe või Kaitseliidu vormirõivastes ning jalatsites. Samal ajal puudus igasugune selgus oma palgaolude suhtes, kuna korduvalt tasuti vaid avansiga ja perekonnaliikmed kodus olid sunnitud oma elatamiseks tegema tuttavatel laene. See oli ühest küljest ka arusaadav, kuna oli veel lõplikult organiseerimata Eesti julgeolekupolitsei-amet ja teisest küljest sakslaste poolt meie varustamise küsimus lahendamata.

Ei tule siin ka unustada seda olundit ja neid raskusi, millega selle töö juures registreerimisametnikel isiklikult tuli võidelda.

Nagu juba tähendatud, kanti Eesti Vabariigi vormirõivastust, osal meestel needki juba liigsest kandmisest katki. Kuna osa mehi oli asund Ingerimaale Saksa Julgeolekupolitsei koosseisus juba septembri alul 1941. a. ja polnud talveriietega varutud, samuti – kuna puudus sel ajal igasugune side kodumaaga, siis tookordsete äärmiselt külmade ilmadega arvestades kergetes katkistes riides maad mööda ringi liikudes kaotas mõnigi mees oma tervise. Teisest küljest tekitas väga suuri raskusi võõras vormiriietus, mida sakslased üldiselt ei tunnud ja polnud just haruldane nähe, kui mõnd registreerimisametnikku peeti Saksa sõjaväelaste poolt punaarmee-laseks või partisaniks.

Igasugused liiklemisvahendid puudusid ja see ametnik, kellel õnnestus teel kinni pidada mõnd saksa sõidukit ja sellega kaasa sõita, võis end pidada õnnelapseks. Suurem osa tööd tuli aga sooritada külast külla liikudes, kusjuures ainsaks liiklemisvahendiks oli oma enda "konts ja varvas".

Kuna sõjaväelastel üldiselt (ja lõpuks ikka sõjaväelasteks peeti registreerimisametnikke) oli keelatud ööbimine eraisikute juures, tuli leppida sageli väga ebahügieenilistes oludes olevate ööbimisruumidega, kusjuures meestel täid seljas olid harilikuks nähteks.

Registreerimiskomisjonid liikusid kahe kuni kolmemehelistes koosseisudes ja selle tõttu tuli arvestada ka alalist partisanihädaohtu, olgugi, et sel ajal bandiitlus veel nii väga levinud ei olnud. Kuid tihtigi oli registreerimisametnikel nendega kokkupuutumisi. Ühel sarnasel juhul 1941. a. detsembri kuul surmati partisanide poolt registreerimisametnik August Niinepuu Tossno juures.

Järgneval kevadel ja suvel levis, olgugi lokaal-

selt, plekiline soetõbi, koolera ja tüüfus. See oli suure alatoitluse ja äärmiselt ebahügieeniliste korteriolude loomulik tagajärg. Ka neile nakkushaigustele langes palju tsiviilelanikke ohvriks. Samuti ei jäänud sellest puudutamata registreerimist teostav ametkond. Nii nakatus ühe põgeniketranspordi saatmisel 1942. a. kevadel plekilisse soetõppe registreerimisametnik Harri Gienemann ja suri.

Kõik see aga ei häirind registreerimistööstajate meeleolu, kuna aktsioon taheti viia läbi kiire hoogtööna ja sellena teostatigi, sest üldine olukord, st. näljahäda sundis selleks.

Sarnase üldise olukorra ja väliste tingimuste juures teostati see töö, mille kestel "kirjutati üles" kõik Ingerimaal elavad soomlased ja eestlased, kusjuures soomlased moodustasid, nagu juba eelpool märgitud, kogu Ingerimaa rahvastikut 30%.

Eltoodu pole kirjutatud selleks, et sellega kuidagi kriipsutada alla või suurendada neid teeneid, õigemini küll – raskusi, millistes tuli teostada vähemusrahvuste registreerimine Ingerimaal. Ometi tohiks see olla küllaldaseks näiteks ja tõendiks sellest, et too töö polnud lihtis lõbus ajaviide, vaid väga tõsine töö raskestes oludes nii tsiviilelanike kui ka registreerimismeeskonna enda suhtes. Ja ometi viidi töö läbi äärmiselt kiires tempos ja seejuures paremas töömeeleolus.

X

Kui eelpool on räägitud üldisest näljahädast ja tsiviilelanike kannatusist Ingerimaal 1941./1942. aastal, siis praeguse raames huvitaks meid esmajoones, kuivõrt olid sellest puudutatud vähemusrahvused, st. eestlased ja soomlased.

Maaala, kuhu tardus Leningradi piiramisrinne (räägin siin joonest Peterhof, Krasnoje-Selo, Puschkin, Sablino) oli tihedamaid soomlaste asumisalasid Ingerimaal. Väga tiheda külaasustuse juures, millised kõik olid soome külad, leidis vaid üksikuid puhtvene külasid. Linnades olid enamuses venelased. Eestlaste osatähtsus selles rindepiirkonnas oli minimaalne. Nii näiteks Krasnoje-Selo ja Puschkini rajooni ca 34 000 soomlase kohta loeti vaid mõni sada eestlast. On täiesti mõisteta, et just need rindepiirkonnas asuvad soome külad olid näljahädast ja teistest raskustest puudutatud ülimal määral. Suur-

tes soome külates rindepiirkonnas olid majutatud saksa sõjaväed ja säälsed tsiviilelanikud sõna tõsisel mõttes elasid loomade tasemel, kuna puudus igasugune toidutagavara ning kuna teisest küljest liikumine oli sõjalistes huvides keelatud. Nende soomlaste olukord, kes tähendatud küladest olid evakueeritud veidi tahapoole, oli veel mitu korda halvem, kuna nad olid omal ajal sunnitud oma kodudest lahkuma kiires korras, suutes sageli kaasa võtta vaid seljariided.

Kõike seda arvestades võib julgesti väita, et üldisest näljahädast oli raskeimini puudutatud soomlastest elanikkond.

Veebruari esimesel poolel 1942. a. jõudis registreerimine lõpule ja oli juba olemas ülevaade Ingerimaa rahvastikulisest koostisest, oli olemas ülevaade ka nende momentselt katastroofilisest olukorrast. Abi aga esialgu ei paistnud kustki.

XI

Siinjuures väärib tähelepanu Soome riigi hoiak selles küsimuses.

Jaanuari lõpul 1942. a. ilmus Gatschinas Soome Valitsuse komisjon, kuhu kuulusid Välistöministeeriumi esindajana härra Pelkonen, edasi Soome Riigipolitsei Vene asjade referent ja Riigipolitsei ülema asetäitja Stendahl, sõjaväepastor Jääskilainen ja keegi Soome sõjaväe kapten. Komisjon oli Gatschinas Julgeolekupolitsei külalisena ja tutvus ringsõitudel ka Teilkommandode juures registreerimistöde tagajärgedega. Käesoleva kirjutaja juurde Puschkinisse ilmudes, kus registreerimine oli juba viidud lõpule, seletas komisjoni juhataja härra Pelkonen, et Soome Valitsus olla saanud teateid, et Ingerimaal käib mingisugune rahvusaaline töö ning sama Valitsus omalt poolt olla huvitatud selle tagajärgedest ja Ingerimaal asuvate soomlaste majanduslikust olukorrast. Registreerimiskomisjoni poolt anti Soome esindajale kasutamiseks kõik materjalid ja kokkuvõtted, mis selle töö kohta olid olemas. Lisaks sellele informeeris autor ja ka registreerimiskomisjoniga kaastöötavad kohalikud soomlased Soome esindajaid igakülgset olukorrast. Samuti tutvusid Soome esindajad isiklikult soome külates valitseva olukorraga.

Kui käesoleva kirjutaja poolt Soome esinda-

jaile tähendati, et mingi kiire abi on hädatarvilik, kuna surevus nälja kätte on juba võtmas kardetavalt suurt ulatust, siis olid härrad lahe tagant ülimal määral üllatund ja küsisid, et kas siis asi on tõesti nii hull, et tuleb ette isegi nälga suremisi!

Puschkini registreerimiskomisjonis töötanud kuue kohaliku soomlase poolt anti Soome esindajale üle märgukiri kõigi Ingerimaa soomlaste nimel, milles paluti Soome riigi abi kas elatisvahendite saatmise näol või ümberasustamisega Soome.

Selle tutvumisreisi tagajärjel pidi Soome Valitsus olema küllaldaselt ja autoriteetselt informeeritud soomlaste kannatustest Ingerimaal.

Huvitav on siinjuures veel seoses tähendatud Soome komisjoniga märkida üht asiolu, millise juurde veel hiljem tuleme tagasi. Nimelt küsis härra Pelkonen komisjoni liikmelt kohalikult soomlaselt ja endiselt Ingeri tegelaselt Juho Kuivaselt, palju oli bolševikeajal näiteks 200 inimeselises soome külas kommunistliku kallakuga isikuid. Vastus kõlas, et nii 10–15 inimest. Vastuküsimusele, on seda palju või vähe, lausus härra Pelkonen, et "Meil Soomes on ise kommuniste palju enam, kuid ei meie neid kardada!" Kuidas selles suhtes kujunes asi 1943. a. soomlaste ümberasustamisel Soome, selle juurde tuleme veel hiljem tagasi.

Paar päeva hiljem oli käesoleva kirjutajal, tookordsel Puschkini rajooni registreerimisjuhil, Gatschinas kolmas kokkusaamine tähendatud Soome komisjoniga. Nagu härra Pelkonen sellel jutuaajamisel seletas, olevat nende seekordne reis olnud informatsioonilist laadi ja nüüd sõidetavat tagasi Soome, et oma Valitsusele olukorda ette kanda ning vastavaid ettepanekuid teha konkreetsete sammude astumiseks Ingerimaa soomlaste abistamiseks. Soome komisjoni esialgne kava oli järgmine:

Soomlased viia tagasi Soome, kusjuures ümberasustamine pidi toimuma per raudtee kuni Kundani Eestis ja säält üle lahe sõidukitega Soome või

Puudust ja nälga kannatavate soomlaste koondamine Veimarni või Jamburgi ümbrusse, kus korraldada nende toitlustamist mingis koonduslaagris Soomest saadeta toiduga.

Käesoleva kirjutajale tehti isegi härra Pelkose poolt ettepanek võtta enda peale selle laagri komandandi kohused.

Soome komisjon sõitis pärast kolmepäevast Ingerimaal viibimist tagasi Soome, et oma Valitsusele aru anda ja pidi härra Pelkose seletusel tulema Gatschinasse tagasi hiljemalt nädala pärast, et alustada tegelikku abistamisaktiooni.

Aeg möödus. Tulid rasked veebruari ja märtsikuu kannatuspäevad, mil inimesi suri hulgan. Üks häda tuli teise pääle, kuid kes jäi tulemata, see oli Soome komisjon ja Soome Valitsuse abi.

XII

Saksa Julgeolekupolitsei kokkuleppel Armees Ülemjuhatusel ja Eesti Tsiviilvalitsusega saavutas võimaluse eestlaste ümberasustamiseks Eestisse, kusjuures soovijad pidid selleks hankima Ortskommandantuuridest load ja liikuma kuni Narvani omal jõul, kus nad esialgu pidid tegema läbi kohustusliku garantiiniaja ning siis siia-sinna töödele saadeti või Eestisse sugulaste juurde elama asusid.

Märtsikuu laiendati see võimalus ka soomlastele ja ma ei usu, et siin oleks kuidagi olnud põhjuseks Soome Valitsuse nõudmine või palve. Seda võimalust kasutati ohtralt, sest see oli momendil ainuke lootus kindlast surmast pääsemiseks. Kuna ainuke raudtee, Gatschina–Narva, oli sõjaväevõtte tõttu ülimal määral kooramatud, tuli pikk teekond võtta ette jalgsi. Palju oli selle võimaluse kasutajaid, selle kohta puuduvad autoril andmed, kuid väike see hulk ei ole, kuna Narva garantiin oli alaliselt tulvil põgenikke. Teisest küljest – palju neid omal jõul ümberasujaid suri teel nälja ja külma kätte – seda ei saa keegi enam teha kindlaks, kuid ka see hulk polnud väike.

XIII

Järgmine samm, paralleelselt omal jõul Eestisse ümberasustamisega, oli vähemusrahvustelealasel tööl kõikidele eestlastele ja soomlastele jahu jagamine. Esimene jagamine toimus märtsi ja aprilli kuudel ning sellest sai teatud osa iga registreeritud muulane Ingerimaal. Jahu anti Julgeolekupolitsei kasutamiseks Armees ülemjuhatusel poolt sõjaväe tagavaradest. Lätlastele lisaks sellele jagati veel Läti Rahva Ühisabilt saadetud elatisvahendeid.

Soome poolt siingi veel ei antud mingit abi. Veel enam – Soome polnud asjast üldse huvitatud, kuna säältpoolt ei päritud mingisugust informatsiooni. Veel vähem astuti Soome poolt mingeid konkreetseid samme Ingerimaa soomlaste abistamiseks.

XIV

Mai kuul saavutas Saksa Julgeolekupolitsei Armees Ülemjuhatusel ja Eesti Tsiviilvalitsusega kokkuleppe töövõimete ja puudustkannatavate soomlaste ning eestlaste ümberasustamiseks Eestisse, kusjuures selleks loodi Paldiskis vastav vastuvõtulaager.

Enne seda oli eestlastest registreerimisametnike poolt viidud läbi Ingerimaa soomlaste värbamine Julgestuspataljonidesse¹⁸, millist võimalust kasutati üsna ohtralt. Sellega näidati oma bolševismivastast meelsust ja teisest küljest arvati saavutavat kindlat majanduslikku baasi enda ja pere elamiseks. Saksa võimude poolt aga ei täidetud pika aja jooksul esialgseid lubadusi nende vabatahtlike palgaolude ja perekondade toetamise asjus ning tõele au andes tuleb väita, et nende perekonnad, kes teenisid Saksa sõjaväes vabatahtlikena, sattusid raskemasse olukorda, kui need pered, kus perepea oli kohal. Suve lõpu poole paranes ka sel alal olukord veidi.

Algas nii siis ümberasustamine Eestisse, kusjuures ümberasumine oli vabatahtlik ja selle päätingimuseks oli, et ümber asuda saavad vaid töövõimete ja abivajavad. Ümber lubati asustada kuni 20.000 inimest, kuid soovijaid oli mitu korda enam. Siin tuli eestlastest julgeolekupolitseiametnikel eriti palju energiat kulutada suure ümberasudasoovijate hulga tagasitõrjumisega. Teiselt poolt oli aga suuri raskusi mõningate Saksa ametasutistega, mis kohati tunduvalt takistas rahulikku ümberasustamist. Eriti tuleb siin kriipsutada alla Majanduskoman-

¹⁸ Sõjaväkke värvati ingerisoomlasi veebruaris–märtsis 1942, paljude vabatahtlike hulgast võeti tervislikel põhjustel vastu ainult ca 800, kellest formeeriti suvel 1942 Sicherungsabteilung 187 (finnisch), oktoobris nimetati ümber Ostbataillon 664 (finnisch), likvideeriti veebruaris 1944 pärast isikkoosseisu vabakslaskmist ümberasumiseks Soome.

dode ja nendele alluvate Tööametite segavat ja takistavat toimet. Samuti ei saa jätta märkimata üksikute Saksa üksuste, eriti raudteeväeosa-de, takistavat mõju sel alal.

Kui algas ümberasustamine Eestisse, oli Ingeri alal juba loodud vastav Saksa sõjaväe valitsemisorganisatsioon. Kohati oli tsiviilelanik-kond rakendatud sõjalistele töödele, seda eriti Armees tagala osas, milline algas Gatschinast ja kulges lõuna ning lääne suunas. Armees võitlus-piirkonnas olid tsiviiliskud rakendatud tööde-le vaid juhuslikult. Töökohustuse alla käisid kõik tsiviiliskud, kes tööks olid suutelised. Päämiseks tööks oli maanteede ja lennuväljade korrashoid ning raudteetööd.

Sellejuures väärib aga allakriipsutamist, et töö eest maksetav tasu oli minimaalne. Nii näi-teks said töölised Gatschina rajoonis seitsme-päevase töö eest 1 kilo ja 300 grammi leiba.¹⁹ Kui perest oli tööl näiteks pere ainuke täiskas-vanud inimene, seega pere toitja, ja kui sesse perre kuulus 5–6 alaealist last, mis Ingeri pere-de juures pole harulduseks, siis on loomulik, et kogu pere pidi kannatama edasi näljahäda, kuna sellest töö eest saadavast pätsist leivast ei võinud saada söönuks kogu pere. Veel enam – kuna pere toitja kogu päev sama hästi kui pal-gata oli sunnitud töötama, langes ära võimalus perele kuidagi teisel teel elatist hankida. Nii kestis üldine näljahäda edasi.

Kuna esialgse korraldusega lubati Eestisse ümber asustada vaid abivajavaid ja töövõime-tuid, siis pidid loomulikult tööl olevad inimesed sellest ümberasustamisest jääma välja. Kuid ometi olid need enim abivajavad. Et siin kuidagi omalt poolt aidata kaasa, lähtus ümberasus-tamiskomisjon põhimõttest, et need isikud, kes on evakueeritud võitluspiirkonnast ja elavad ajutiselt mõnes võoras paigas, on abivajavad – sellele vaatamata, kas nad on tööjõulised või mitte. Kuigi üks perekonnaliige on tööl, kannatavad teised perekonnaliikmed seda enam puudust ja kuna ümberasustamisel oli põhimõtteks, et peresid ei lõhuta, siis võeti ka nendest, st. sakslaste juures töölolevatest, teatud kõige ras-kemas olukorras olev osa (eriti lasterikkad pe-rekonnad) ümberasustamiseks nimekirja.

Nimekirjad koostati registreerimisametnike poolt vahetult külades koha peal, kasutades sel-leks külavanema abi ja võttes isikliku kontrolli põhjal nimekirja vaid kõige enam abivajavad

pered, st. need, kellel polnud kevadel midagi külitud ja kes kahtluseta olid puudustkannata-jad ja abivajavad.

Mai kuul algasid liikumist Eesti poole esi-mesed raudteetranspordid ümberasujatega.

Siin tuli aga, nagu juba eelpool märgitud, sekeldusi tööametitega ja eriti raudteeväeosa-dega, kelle teenistuses mõned ümberasujad sei-sid. Neid ei tahtud anda vabaks. Kui siiski keegi neist tuli jaama ja asus transpordile, siis olid saadetud vastava üksuse poolt jaama mehed, kes transpordi läbi otsisid ning nende teenistuses seisvad inimesed rongilt maha tõstsid. Vähe veel sellest – nende pakid võeti kuni transpordi lah-kumiseni sõjaväelaste poolt valve alla ja ei las-tud nendest võtta isegi laste toitmiseks vajalik-ke vahendeid enne kui rong oli lahkund. Ron-gilt mahatõstjate hulgas oli ka selliseid isikuid, kes ei kohkund tagasi mahatõstetavate peksmi-sest. Nii nägi käesoleva kirjutaja ise kord, kui keegi raudteeallohvitser peksis ühel soome nai-sel silmnäo täiesti siniseks, kuna see tahtis koos oma viie alaealise lapsega asuda ümber.

Ümberasustamiskomisjoni energilisel vahe-leastumisel ja Saksa Julgeolekupolitsei kaasabil likvideeriti lõpuks ka see takistus, kuna üksus-tele tehti kohuseks sel juhul, kui nad peavad kinni mõne ümberasudasooivija, võtta endale kohustus kogu pere toitlustamiseks ja seda mit-te enam pätsi leivaga nädalas.

XV

Suve saabudes tuli ümberasustamisel uus takistus.

Puhkes Paldiski vastuvõtulaagris ja väikesel määral ka Ingerimaal plekiline soetõbi. Uute põgenike vastuvõtuks suleti vastuvõtulaager kuni taudi raugemiseni, mis siiski võttis aega paar kuud.

Et veidi kergendada kuni ümberasustamis-võimaluste uuesti avanemiseni ümberasustami-seks ettenähtud isikute majanduslikku olundit, saavutati uuesti Saksa Julgeolekupolitsei poolt Armees ülemjuhatusel kokkulepe teatud kon-

¹⁹ Töötasu maksmisel toiduainetes oli nende kogu varieeruv, kuid üldiselt rakendati nn Kleine Russensatz'i: ühe nädala kohta 1400 g leiba, 750 g jahu, 50 g liha, 70 g vorsti, 50 g suhkrut, 70 g soola ja 20 g ersats-teed.

tingendi jahu saamiseks, mis jagati kolme kuu vältel neile isikuile, kes olid ette nähtud ümberasustamiseks. Selle tõttu puhkes suur rahutus kohalike soomlaste keskel. Oldi vihased, miks saab Juho aga mina mitte. Jne. Laiemalt vastu tulla oli siin aga võimatu, kuna jahu tuli anda ainult neile, kes olid nähtud ette ümberasustamiseks ja seega juba varem kontrolli arvestades kõige viletsamas olukorras.

Komisjoni asukohas Gatschinas ja samuti ka mujal oli päevast-päeva pikk abipalujate saba. Ometi oli komisjonil võimatu kõiki soovijaid rahuldada, sest Armeed poolt kasutada antud jahu hulk oli piiratud ja see tuli anda vaid neile, kes juba varem olid tunnistanud enim puudustkannatajateks ning seega ette nähtud ümberasustamisele.

XVI

Teisest küljest tuleb siin märkida ka esimest huvi tekkimist asja vastu Soome poolt.

Nimelt asus Nikolskojes mingi Soome sõjapäevakirja, mille ülem Vehmanen varustas tema jutul käivaid soomlasi vastavate tunnistustega, millised olid adresseeritud Gatschina Julgeolekupolitseile ja milles teatati, et see ja see soomlane on raskes seisukorras ning kästi talle anda jahu. Nagu oleks komisjonil olnud määramatud jahuhulgad, et vaid jaga!

Ka Soomes endas tunti juba asja vastu, õieti – Ingerimaa vastu – teatud määral jälle huvi.

Saksa Julgeolekupolitsei Berliini Peaameti kaudu oli esitatud Soome Sõjajõudude Ülemjuhatajale Marssal Mannerheimile ärakiri registreerimiskomisjoni poolt koostatud Ingerimaa vähemusrahvuste registreerimise lõpparuandest. Kommandole tuli siis Berliini kaudu Soome Marssali kiri, milles nõuti veel täiendavaid nimelisi andmeid bolševike poolt vangistatud ja küüditatud soomlaste kohta ning tehti ettepanek, püüda Ingeri soomlasi suuremal määral rakendada Saksa sõjaväe teenistusse.

Ümberasustamiskomisjoni poolt anti üle vastavad andmed bolševike poolt äraviidud soomlaste kohta. Uute soomlastest vabatahtlike üksuste formeerimise suhtes asus aga komisjon seisukohale, et see ei või tulla enne kõne alla, kui on korraldatud talvel värvatud soomlastest vabatahtlike palgaolud ja perekondade abistamine. Samuti peaksid olema nende üksus-

te väljaõppe teostajateks soomlased või sakslased, aga mitte nii nagu esimese kontingendi juures – lätlased. See seisukoht oli ka kohalike soomlaste omaga ühtuv.

Nagu näeme, hakkas Soomegi end liigutama, olgugi mitte reaalsete sammude astumisega.

XVII

Augusti kuuks 1942. a. oli Paldiski vastuvõtulaagris tervishoidline seisund juba niivõrt paranend, et võis jätkata uute põgenike saatmist.

Viimane transport saadeti teele 19. oktoobril 1942. a.

Nagu juba eelpool korduvalt on märgitud, saadeti Eestisse päämisel kõige viletsamas olukorras olevaid inimesi ja põgenikke võitluspiirkonnast. Ümberasumine oli vabatahtlik. Kui võiks tulla kõne alla mingi surve avaldamine siitpoolt, siis seda vast ainult Krasnoje-Selo rajoonis, kus oma põllumajandusliku doktoriväitekirja kirjutamise kõrval tegeles ümberasustamise rajoonijuhina härra Yllö. Sääli oli nimelt olukord sellane, et sõjaväevõimude poolt evakueeriti kõik tsiviilelanikud Peterhofi juurest ja paigutati Krasnoje-Selo põgenikelaagrisse. Sääli saadeti venelased edasi kuski lõuna poole ja soomlased Eestisse, milline moodus oli kõige loomulikum ja otstarbekohasem.

Pärast esilekerkinud süüdistused, nagu oleks komisjon asustand isikuid Eestisse ümber sunniviisiliselt, võiks baseeruda nii siis vaid sellele tõigale ja siinjuures tuleb tähendada, et selle leiutise, st. et soomlasi on Eestisse ümberasustatud sundkorras, tegi tähendatud rajoonijuht härra Yllö isiklikult. Kui võtta kogu seda ümberasustamisaktsiooni sellest seisukohast, et ta oli sõjalise tegevuse otsene tagajärg, siis tuleb küll härra Yllöle selles suhtes anda õigus ja seda väidet vaid parandada nii palju, et sunniviisiliselt ei asustatud soomlasi ümber ainult Krasnoje-Selo piirkonnast, vaid kogu ümberasustamine oli sundkorras teostatud, kuna ümberasustamist nõudev olukord oli esile manatud sõjategevuse tagajärjel.

XVIII

Kui ümberasustamine oli juba viidud läbi, algas selle järelkaja ja siin näitas Soome Valitsus, kes senini tegeliku abistamisaktsiooni läbivi-

misel oli asjasse ebanormaalselt passiivselt suhtunud, asja vastu eriti tugevalt allakriipsutatud aktiivsust.

Sügisepoole suvet tuli Ingerimaale siiski tagasi siin 1942. a. jaanuarikuul viibinud Soome komisjon, kes talvel pidi tulema tagasi ühe nädala pärast. Seekord see komisjon koosnes vaid ühest isikust, sõjaväepastor Jääskilaisest, ja see "komisjon" ei toonud Ingerimaa soomlastele kaasa lubatud leiba ja muud reaalselt toetust nende olukorra parandamiseks, vaid ilmus selleks, et kuulutada nälgivatele ja nälga surevatele soomlastele jumalasõna.

Ümberasustamiskomisjoni poolt abistati härra Jääskilaist ta missiooni alustamisel vastavate marschruutide koostamisel ja samuti söögi hankimisel. Tähendatud pastori idealismist ja sellest sõltuvast saamatusest ning kohalike olude mittetundmisest ei taha käesoleva kirjutaja palju kõnelda.

Pastor Jääskilaist tuleb võtta kui esimest Soome Valitsuse ametlikku esindajat, kes ilmus pikemaks ajaks Ingerimaale.

Nüüd algas siis tolle Soome ametliku esindaja tegevus. Algas sel ajal, kui olid juba läbi viidud asjata Soome poolt oodatud abistamisaktiioonid toitainete jagamise ja ümberasustamise näol. Jääskilaise tegevus võttis juba alul sisse suure hoo ja see tegevus oli kogu aeg sihitud ümberasustamiskomisjoni ja Eesti Omavalitsuse Sisedirektooriumi Asustusameti vastu. Päämiseks tegevuseks härra Jääskilaisel oli andmete kogumine selle kohta, kui palju ja kellele soomlasele on ümberasustamiskomisjon teinud liiga. Otsekohe tuli härra Jääskilaisele kokku tohutul hulgal kaebusi selle kohta, et jahujagamisel pole komisjon toimind õiglaselt, naabrile on antud, kaebajale mitte jne. Seda oli juba ette näha ja sellest on räägitud pikemalt eespool, nii et uuesti selle juurde tagasitulla pole enam mõtet. Komisjon oleks võinud Ingerimaa matta kas või jahu alla, kui Soome Valitsus ja Soome seltskond seda oleks küllaldaselt määralt komisjonile kasutamiseks saatnud. Saksa võimude poolt kasutamiseks antud jahuga tuli aga toimida äärmiselt kokkuhoidlikult ja seda anda sinna, kus see tingimata oli hädatarvilik.

Kui pärast ümberasustamisaktiiooni lõppemist ümberasustamiskomisjon 20. oktoobril 1942. a. sõidul Tallinna peatus Narvas, siis selgus kohaliku garantiini komandandi abi –

Ingerimaa soomlase Sulo Pöllö (endine abijõud Puschkini registreerimiskomisjonis) – jutust pastor Jääskilaise tegevuse kohta järgmist:

Jääskilainen olla temale – Pöllöle – seletanud, et Eesti ümberasustamiskomisjon Gatschinas on soomlaste abistamise sildi all vedanud Ingerimaalt Eestisse sunnitöölisi. Paldiski laagris valitsevat võimatu olukord, inimesed olla paljud juba üle kolme kuu laagris ja säält välja ei lastavat. Laagris antavat isegi ihunuhtlust. Soome rahvusele olevat äärmiselt häbitav, et Ingeri soomlasest mäeinsener olla saadetud Eestis põllutöödele. Pöllö küsinud, mis tuleks teha siis Jääskilaise arvates sarnaste soomlastega, kes üksteise ja ka naabruses elavate eestlaste tagant varastavad ja garantiinis oleku ajal Eesti kohtutele ei allu. Ainukeseks vahendiks saab siin olla vaid nuut. Pastor Jääskilainen olevat olnud viha pärast minestamisele väga lähedal ning väitnud, et see olla raske soomlase au haavamine, kui väidetakse, et soomlane varastab!!!

Juba varem olla ta Pöllö vastava soovi pääle, asuda ümber Soome, vastanud kaunis kahtlevalt, kuna Pöllö olla olnud Saksa Julgeolekupolitsei teenistuses ja võivat tulla Soome Saksa nuhina. Pöllö oli aga Saksa Julgeolekupolitsei teenistuses abijõuna soomlaste registreerimisel ja selle lõppemisel asus omal jõul ümber Eestisse, kus tal võimaldus saada Asustusameti teenistusse Narva garantiini komandandi abina. Juba see pastor Jääskilaise veene näitab kujukalt, kuidas Soome ametlikud ringkonnad suhtusid tagant järgi rahvuslalisel tööle, mis Eesti jõudude poolt oli Ingerimaal teostatud soomlaste abistamiseks.

Eeltoodud pastor Jääskilaise väited nõuavad lähemat selgitamist ja ümberlukkamist.

Sellest, milliste põhimõtete järgi teostati ümberasustamine Eestisse, on juba eelpool räägitud. Kogu töö viidi läbi ideelisest hõimude abistamise tarvidusest lähtudes ja tööjõu hankimine Eestisse ei mängind sellejuures mingit osa. Kuna ümberasustamine suuremas enamuses puudutas vaid abivajavaid ja töövõimetuid, siis juba sellest lähtudes ei või tulla kõne allagi Eestile tööjõu hankimine selle abistamisaktiiooni tagajärjel.

Kas saab keegi pidada sunnitöölisteks neid sadasid vanemateta lapsi, kes paigutati endistesse Eesti ministrite suvilatesse Kloogale lastekodudesse. Kas võis komisjon arvata, kui ta

Gatschina ja teistest kodutute laste varjupaikadest tõstis autole ja autost vagunitesse vanemata soome lapsi, kes kubisesid täidest, pügatud peadega ja kollakate vahaküünaldena näivate jalgadega näisid enam inimeste varjudena kui inimestena, et need lapsed omas uues asukohas, endistes ministrite suvilates, võivad saada omale Soome poolt sunnitöölise tiitli.

Kui Paldiski laagris otsiti välja tööjõulisi põgenikke ja neid rakendati Eesti taludes ja mujal töödele, siis tohiks see olla ju igati loomulik nähe. Kuivõrt aga olid töövõimelised ja -tahtlised need taludesse töödele rakendatud soomlased, näitab kujukalt asiolu, et kuski neil ei meeldind. Töö olla raske jne. Kui arvestada Eesti põllumajanduses valitsevat tugevat tööpinget, siis tuleb ju siin soomlastele teatud määral anda õigus, kuna Eesti taludes moonakat ei sallita. Ingerimaalt ümberasund soomlane oli aga tänu kolhoosisüsteemile sajabrotsendiline moonakas, kellel ei olnud mingisugust ettekujutust töökohustusest ja töötahtest. Ka metsatööd leiti nende poolt olevat neile liiga ülejõukäivad. Ja pole ometi neilt Eestis keegi nõudnud rohkem, kui seda, millega Eesti talunikud on harjund juba aastasadu.

Soomlased lahkusid omavoliliselt taludest, et otsida mõnes teises talus kergemat teenistust. Peagi kordus selles uues asukohas sama lugu. Kogu maa oli täis ringihulkuvaid Ingerimaa soomlasi, keda mingiks otstarbeks kasutada ei saadud.

Viljandisse koondati teatud hulk soomlasi, kus nad paigutati ühte hotelli. Nad olid nähtud ette Viljandimaale põllutöödele. Vastavate taluomanike palvetele vaatamata nad aga põllutöödele ei läinud, vaid pidasid seda omale liiga raskeks ja haavavaks. Nii johtuski, et keset hädalisesemat põllutööaega istusid töötud soomlased hotellis, vanemad nende hulgast kujunesid linnaosale tõeliseks nuhtluseks, kuna nende eest polnud enam kindlustatud ükski keller ega panipaik. Lapsed aga kerjasid linnas.

Mis puutub üldse soomlaste ümberasustamise Eestisse, siis näitab see iseendast Eesti võimude poolt juba küllaltki suurt vastutulekut ja abistamistahet meie hõimudele. Kuna Jääskilaisel ja ka Soome Valitsusel ei tohtind olla teadmata sel ajal Eestis valitsenud olukord eriti majanduslikul alal, siis äratab ülimal määral imestust soomlaste (st. Soome soomlaste) vastav hoiak sel alal.

Paldiski laagri toitlustamine toimus sõjaväe kaudu. On tehtud kindlaks, et sääll tõesti valitises ajutiselt teatud puudus toitainetest ja esines ka teisi väärnähteid, kuid selles asjas ei saa keegi, isegi Soome Valitsus ja Jääskilaine, vee-retada süüd Eesti võimudele ja neid selle eest vastutavaks teha, kuna siin midagi ei olenend eestlastest. Olgugi, et toitanend tulid Eesti põllumajandusest, olid siiski eestlased nende jaotamisest ja laagri korraldusse andmisest eemale jäetud. Leivast ja supist, olgugi, et see oli mõnel päeval teatud määral lahja, polnud laagris kunagi puudust.

Olemasolevatel andmetel pole laagris enam keegi surnud nälga, mis aga samal ajal Ingerimaal oli harilikuks nähteks.²⁰

Mis puutub tervishoidlikku olundit laagris, siis möllas seal teatud aja plekiline soetõbi, kuid selle levimiseks olid täiel määral süüdi põgenikud ise, kes palju ei hoolind puhtusest, vaid oma barakkides laskusid isegi loomade tasemele, roojastades vooditevahed, selle asemel, et oma loomulike tarvete rahuldamiseks kasutada vastavaid käimlaid. Kuivõrt hoolisid soomlased laagris puhtusest, näitab kujukalt kas või seegi, et kord laagrit külastades leidsid Asustusameti ja Julgeolekupolitsei ametnikud soomlaste lapsed mängimas ruumis voodite vahel inimeste väljaheitehunnikutega. Parakkide puhastamine oli soomlaste oma asi, kuid laagri juhatuse korraldusi selles asjas ei täidetud.

Taudide tõkestamiseks oli laagris olemas küllaldane arstlik personal, nii et siin täielik vastutus taudi levimises langes soomlastele endale.

Esimene töö uute põgeniketransportide laagrisse saabumisel oli nende täidest vabastamine ja eraldamine puhastesse parakkidesse. Kuid kui saabus uus transport, jooksid täivabad põgenikud kohe nende juurde, vastavat keeldu tähele panemata. Nii olid nad kohe uuesti täitanud ja haigused võisid levida. Korrale kutsuda neid oli aga võimatu, sest ka tarvituselevõetud kõige karmimad abinõud ei aidanud.

²⁰ Alates soomlaste Paldiski laagrisse toomisest suri seal 11 kuu jooksul kokku 1034 inimest (ERA f R-64, n 1, s 830, l 209).

Jääskilaise teatel peeti inimesi Paldiski laagris kinni üle kolme kuu. Tegelikult kestis see üksikuil juhtudel veel kauem. Tuli ette juhuseid, et põgenik oli laagris kuus ja rohkem kuud. Põhjused selleks on ka täiesti arusaadavad.

Nakkushaiguste võimutsemise ajal juba üldistes tervishoiu huvides ei lastud laagrist kedagi välja. Kui haigus lakkas ja osaliselt inimesi laagrist välja lasti, levis teatud Lääne- ja Pärnumaa osas, kuhu need põgenikud suunati, plekiline soetõbi ja selle ohvriks langes nii mõnigi Eesti tsiviilelanik.

Lapsi ja rauku, kes olid paigutatud Kloogale ja Põllkülla vastavatesse varjupaikadesse, polnud mingit mõtet saata maad mööda laiali kerjama, kuna laagris nende eest hoolitsemine oli küllaldane.

Täiesti arusaadavalt põhjusil ei tahtnud talunikud taludesse tööle võtta isikuid, kes omasid suurt peret. Juba majanduslikel kaalutlustel võiks lugeda pillajaks talunikku, kes oleks võtnud oma tallu tööle töövõimelise soomlase, kes omab 7–8 alaealist last ja vana ema või isa veel pääle selle.

Need olid küllaldased põhjused selleks, et inimesi ei lastud laagrist välja maad mööda ringi hulkuma. Loomulikem lahendus ju oleks olnud, kui Soome Valitsus oleks korraldanud nende kohest edasiviimist Soome, kuid seda ei teatud, vaid lasti soomlasi Eesti "sunnitööliste laagrites" edasi elada.

Ihunuhtluse andmist Paldiski laagris ja Narva garantiinis on üksikuil juhtudel esinend. Ja põhjused selleks olid küllaldased, kuna polnud ju kellelgi erilist tarvet peksta teist inimest põhjusega.

Mis puutub sellesse Jääskilaise väitesse, et olevat Soome au haavamine, kui väidetakse, et soomlane varastab, siis siinjuures on Jääskilainen ja tema informatsiooni põhjal ka Soome ametvõimud unustanud vahetegemise Soome soomlase ja Ingerimaa soomlase vahel. Võib julgesti väita, et on mitu korda kergem asju ajada venelasega kui Ingeri soomlasega. Venelane on lihtsameelne ja rumal, kuid ta mõistab siiski teatud korralduse mõtet ja tähtsust ning allub sellele. Ingeri soomlane on aga enam arenend ja kaval. Kui rääkida siin enamarenemisest, siis tuleb tähendada, et see areng on võtnud üldiselt suuna pabelisuse poole. Kus rumal venelane allub antud hädatarvilistele korraldustele,

sääl Ingeri soomlane leiab igasuguseid vahendeid ja valesid korraldusest möödahiilimiseks.

Juba ümberasustamisaktsiooni teostamisel oli nende ridade kirjutajal kogutud küllaldaselt kogemusi soomlaste vempudest ja kuritarvidustest. Nii näiteks põgenesid teatud perekonnaisad, kes oma abikaasadega olid riius, koos põgeniketransportidega Eestisse, jättes naise terve hulga lastega Ingerimaale saatuse hooleks. Sõlmiti venelastega fiktiivseid abielusid, et sel teel teenida raha ja venelasi Eestisse aidata. Selliste "abieluoperatsioonide" hind oli vahel ligi 1000 margani ulatuv. Paldiski laagris loomulikult ei tundudki enam oma "abikaasat". Kõikide sarnaste ja sellesisuliste, pettusele ja kelmusele baseeruvate asjade lahendamiseks on tulnud tegeleda ümberasustamiskomisjonil.

Veel paar päeva tagasi oli autoril juhus õppida tundma Ingerimaa soomlase tõekspidamisi ja iseloomu. Autori juurde ilmus keegi omal ajal registreeritud soome naine, kes palus talle välja anda eestlase rahvustunnistus. Tema kui soomlane kuuluvat evakueerimisele Soome, kuid ta tahtvat parema meelega siirduda Eestisse. Et ta aga on soomlane, siis polevat see võimalik. Vastava tunnistuse väljaandmise eest, mis tõendaks, et ta on eestlane, pakkus too naine käesoleva kirjutajale raha "või midagi muud, mida härral tarvis oleks". Panin ta järel ukse kinni ja usun, et ka Eestisse pääsemiseks pandakse ta ees uks kinni.

Kui eelpool on räägitud sellest, et ümberasustatud soomlased varastasid üksteise ja ka Eesti tsiviilelanike tagant, siis see vastab tõe ja tõe kuulmine ei tohiks sugugi olla Soome au riivav. On vaieldamatu tõsiasi, et Narva garantiinist läbikäinud soomlasi peeti Narva Jaanlinna nuhtluseks. Polnud Narva Jaanilinnas ainsatki aeda ega panipaika, millist ei rüüstatud või kuhu ei murtud sisse.

Eesti kohtutele põgenikud laagris ja garantiinis oleku ajal ei allunud. Lihtis manitsus või kartseriarest ei mõjunud vene inimesele (kelleks kaheldamatult võib pidada suuremat enamikku Ingerimaa soomlasist), kes on kogu elu jooksul tunnud vaid rusikaõigust. Kuid on iseendast mõistetav, et sarnaste suurte inimkoondiste juures, nagu olid vastuvõtulaagris Paldiskis ja Narva garantiinis, peab valitsema kord. Ja käesoleval juhul oli korra loomiseks ainsaks mõjuvaks vahendiks nuut. Muidugi ei saa väi-

ta, et seda oleks tarvitatud üleliiga, kuid siiski on tulnud ette üksikuid juhuseid, kus seda viimast vahendit on tarvitatud.

Sellega peaks olema lükatud ümber väide Soome au haavamisest Ingeri soomlaste varasteks nimetamise pärast. Kuna lugu tõesti nii on, siis ei tohiks ükski päris soomlane sellest end alandatud tundma. Soome au haavamine on aga küll täiel määral see, kui keegi pastor oma suguvendi puhtast idealismist abistavaid Eesti võimused kõige jämedamal kombel laimab.

Nagu juba eelpool märgitud, oli härra Jääskilaise veendumusel soome rahvuse äärmiselt häbistav, et Ingeri soomlasest mäeinsener olla saadetud Eestis põllutöödele.

Meil kõikidel ja samuti vist Jääskilaisel ning Soome ametivõimudel on teada, kuivõrt suure haridusliku pagasiga on nõukogude insener. Aitas vast 10–11 aastast õppimisest, et saavutada too mujal maailmas suurt kaalu omav teaduslik tiitel. Sellejuures kulus tähendatud inseneril vast pool oma õppeaega parteiliste ja poliitiliste õppeainete omandamiseks. Eestis juba sellest seisukohast lähtudes polnud võimalik sellele "insenerile" pakkuda tema tiitlile vastavat amet- või töökohta.

Vähegi selleaegseid Ingerimaa olusid tundvale inimesele näib sarnane haavumine olevat natuke enam kui lapsik. Reaalsetest kaalutlustest lähtudes ei saanud keegi Ingerimaa elanik endale midagi paremat soovida, kui ta juba võis olla Eestis talus tööl, kus oli kindlustatud ta toitumine ja varustamine riietega. Olnuks too "mäeinsener" sel ajal veel Ingerimaal, siis oleks ta pidanud istuma kuski maanteekraavi kaldal ja väikese haamriga purustama tee sillutamiseks kive, kuna samal ajal teda oleks valvanud OT²¹ mees püssiga. Seitsmepäevase töö eest oleks ta olnud õigustatud saama 1 kilo ja 300 grammi leiba.

Kuid see oli ju harilik nähe Ingerimaa soomlaste juures, et Eestis, kuhu nad toodi Ingerimaalt kindla naljasurma eest, polnud nad milllegagi rahul, mida sel ajal suurte majanduslike raskustega võitlev Eesti neile omast piskust pakkus.

Kuivõrt naiivsed ja täidetamatud olid Ingeri soomlaste soovid Eestis, näitab kasvõi järgmine fakt: Viljandimaal ühes talumajapidamises töötavale soomlasele anti kohaliku vallavalitsuse poolt ostuluba paarile saabastele, millised talle peremehe poolt ka osteti. Kuid soomlane

polnud rahul juhtnähast saabastega, ta tahtis saada saapaid lakknähast!

Nii oli lugu igal alal ja näib väga võõrastavana, et Soome esindaja poolt neid soovet, peab ütleva – lapsikuid soovet – igati respektseeriti, kuna teisest küljest Eesti poolt saadi täita vaid kõige hädalisemaid ja praktilisemaid. Sedagi oma raskes majanduslikus olundis oleva tsiviil-elanikkonna hädalisi tarbeid veel enam kärpides.

Kõike eeltoodut kokku võttes tuleb väita järgmist: Kui Ingerimaalt asustati Eestisse ca 20.000 soomlast ja neid, kes end soomlaseks pidasid, siis tuleb sellele vaadata kui äärmiselt suurt tähtsust omavale humaansele aktsioonile.

Eestil ei olnud erilist huvi selle tohutu massi enda pinnale toomiseks mingitel majanduslikel kaalutlustel, vaid siin oli tõukejõuks tahe oma hädasolevaid suguvendi abistada nende raskes katsumises. Arvestades selleaegset Eesti rasket majanduslikku seisundit, peaks aktsioon leidma küllaltki tunnustust ka Soome poolt. Selle vastu on aga sealt senini olnud kuulda vaid mõnitusi ja häbematusi. Ja seda kõike ühe eluvõõra pastori erapooliku informatsiooni tõttu.

/ ... /

²¹ Organisatsioon Todt – sõjalise tähtsusega ehitustöid korraldanud ja teostanud organisatsioon.

Esimesed sammud isaisade maal.
ERA f R-64, n 1, s 27, l 333.

Pärast pikki aastakümneid
jälle kodumaal. Ümberasujad
Oudova rajoonist.

OUDOVA RAJOOONI EESTLASTE ÜMBERASUSTAMINE EESTISSE 1943. A.

Leitnant Feliks Piht

Peipsitaguses 1943. a. suvel võimutsenud bandiidid tekitasid kohalikele eestlastele võrdlemisi suuri inim- ja materiaalseid kahjusid. Korduvalt oli saksa asutustes kõne all eestlaste ümberasustamine ohustatud piirkondadest vähemohustatud aladele või Eestisse. Tingitult üldisest olukorrast asuti septembri lõupäeval seda aktsiooni teostama.

24. septembril saabus Oudova välikomandantuurile Tagala Ülemjuhatajalt käsk eestlaste, soomlaste, lätlaste, leedulaste, karjalaste ja isurite ümberasustamiseks. Käsu kohaselt tulid Oudova ja Slantsõ komandantuuride piirkonnast ümberasujad koondada Oudovasse, Polna rajoonist aga Seredkasse. Kogumispunktidest pidi ümberasujad laevadega transporteeritama Tartu. Hiljem aga määrati sihtpunktideks vastavalt Mustvee ja Võõpsu. Kogumiseks anti alul ainult 3-päevane tähtaeg. Ümberasustamise läbi viimiseks oli antud Oudova välikomandantuur

käsitusse 2 kompaniid 37. Eesti Schutzmannschaft Pataljonist. Veovahendite eest pidid hoolitsema kohalikud piirkonnakomandantuurid.

Läbirääkimistel välikomandantuuris 24. septembril võeti vastu järgmine üldjooneline kava: ümberasustamine peab toimuma vabatahtlikkuse alusel; ümberasustamise viivad läbi piirkonnakomandantuurid, kusjuures paluti Julgeolekopolitsei ja SD Einsatzkommando 1 vähemusrahvuste alal töötanud Erikommando kaasabi. Kasutada antud kompaniidest määrati üks Oudova, teine Polna piirkonnakomandantuuride käsitusse. Slantsõ kui vähemusrahvuste poolest hõredasti asustatud ja partisanide poolt vähimohustatud piirkond pidi läbi tulema omal jõul. Kompaniidele jäi ülesandeks elanikkonna informeerimine ümberasumise võimalusest ja selle kasuks propaganda tegemine, veovahendite organiseerimine, transportkolonnide moodustamine ja nende julgestamine liikumisel kogumiskohta. Selleks otstarbeks keelduti põhimõtteliselt rakendamast venelaste üksusi (EKA-d²² ja Ostreiteid). Paar päeva hiljem järgnenud sündmused näitasid, kui õigustatud see samm oli.

Läbirääkimisel selgus, et vastavate eeskirjade kohaselt võisid ümberasujad varandust võtta kaasa, niipalju kui see kellelgi võimalik oli. Mahajääva vilja, heina jne. lubas majanduskommando kviitungi vastu üle võtta, kuid ainult selle, mis tuuakse majanduskomando kokkuvõ-

²² EKA – Saksa sõjaväeterminoloogias Ersatzkavallerieabteilung (ratsaväe tagavaradivisjon) lühend.

Ümberasujad transporditakse Torma riigimõisa hobustel Mustveest sisemaale.
(Neid fotosid on avaldatud ka kui sõjapögenike pilte 1944. aasta sügisest!)
ERA f R-64, n 1, s 27, l 338.

tupunktidesse, sest viimasel endal ei olnud võimalik transportvahendeid selleks otstarbeks rakendada. Ühtlasi võttis majanduskomando enda peale ümberasujate ja nende loomade toitlustamise peatus- ja kogumispunktides.

Välikomandandi poolt määrati aktsiooni juhiks Oudova piirkonnas Ltn. Piht, kellel tuli töötada tihedas kontaktis piirkonnakomandanturi tsiviilvalitsusega. Läbirääkimiste lõpul koostati vastav üleskutse saksa ja eesti keeles, mis oli järgmine:

"Eestlased! Kuna saksa sõjavägi lähemal ajal siinset maaala enam ei kaitse punaarmee ja partisanide vastu, on antud teile võimalus vabatahtlikult oma kodumaale ümberasumiseks, kus teid uuesti asustatakse. Ümberasustamine viiakse läbi eesti ja saksa sõjaväelaste poolt. Kaasa võtke kogu varandus, eriti aga loomad, vili, riided jne. ning teemoona 14 päevaks. Vili, mida te ei saa kaasa võtta, andke üle majanduskomandole.

Need, kes vabatahtlikult ümber ei asu, evakueeritakse hiljem tundmatus suunas.

Eestlased, otsustage kohe!

Alla kirjutanud: Välikomandant."

Tegelik ümberasustamise läbiviimine Oudova komandanturi piirkonnast oli seotud võrdlemisi suurte raskustega. Nende mõistmiseks olgu siinkohal antud üldolukorrast lühike ülevaade. Piirkond oli juba varem partisanide

poolt ohustatud, sest toimusid raudtee lõhkumised, eesti külade rüüstamised ja eestlaste tapmised. Septembri lõpul ilmnes järsk partisaanitegevuse aktiivsuse ja üldise saksavaenulise meeleolu tõus. Esinesid juhud, kus ignoreeriti sõjaväevõimude (komandantuuride) korraldusi, ei võetud vastu Saksa raha või tehti seda suure kursivahega (näiteks nõuti puuda õunte eest 300 rbl. või 50 Rm.), töökohuslased põgenesid töölt jne. Räägiti avalikult, et sakslased lahkuvad ja "omad" on paari päeva pärast siin. Lõpuks läks asi juba niikaugemale, et partisanid koos metsa põgenenud Ostreiteritega kavatsesid Oudova piirkonnakomandanturi, mis asus Tšernevos, üle võtta. Samuti kavatses partisanide poole organiseeritult üle minna Oudova EKA, mida saadi aga õigel ajal takistada. Juba oktoobri alguses oli Pljussa jõest ida pool asuv ala täielikult partisanide valduses: külates olid heisatud punased lipud, partisanid mobiliseerisid mehi, põletasid ja lõhkusid jõel asuvad sillad ja parved, ründasid maanteel sõjaväevookeid jne. Novembri algul oldi sunnitud Oudova linnas juba vastavad ettevaatusvahendid tarvitusele võtma: kohalikud sõjaväeasutised ja -üksused majutati koondatault ja moodustati nn. vastupanublokid, ehitati punkreid, traattõkkeid jne.

Kuna ümberasustamine tuli teostada kirjeldatud ajavahemikus ja olukorras, oli see suurte raskustega seotud.

Vähemusrahvuste ümberasustamine tehti külavanemaile teatavaks 25. ja 26. septembril, ühtlasi tehti korraldus anda takistamatult hobuveokeid kõigile ümberasujaile. Oudova linna eestlastele korraldati vastav selgituskoosolek. Kuna oli ette näha, et antud kogumistähtjast (s.o. 28. sept.) ei saa kinni pidada, siis jäeti tähtaeg lahtiseks ja nimetati ainult, et kogunemine Oudovasse peab sündima kõige kiiremas korras.

Esimesed ümberasujad jõudsid kohale 27. septembril, nimelt 6 eesti peret Mikuši külast. Järgmisena saabusid 28. septembril Slantsõ ümberasujad, 47 eestlast ja 18 soomlast. Tähen-datud ümberasujad transporteeriti raudteel Oudova jaama, kust nad veokitega veeti Ustje sadamasse. Mingi arusaamatuse tõttu olid mõned ümberasujad sellest rajoonist kogu oma vilja ja loomad majanduskomandole üle andnud. Vastuseks küsimusele, kus ta varandus on, näitas näiteks üks mees ette peotäie kviiitungeid: "A vot siin!" Arusaamatus likvideeriti ja inimestel võimaldati sõita tagasi oma varanduse järele.

Ümberasujate majutusküsimus Ustje sadamas tuli kiiresti lahendada. Oli ju oodata võrdlemisi suurearvulist rahva koondumist, sest üle järve transporteerimise võimalused ei olnud veel selgunud. Olukord lahenes aga võrdlemisi soodsalt, kuna Feldwasserstr. Abt. IV parajasti Ustje sadamast evakueerus ja oma avarad barakid jättis ümberasujate majutamiseks kasutada.

Suurem ümberasujate voor saabus 28. septembri õhtul Tšernevost ja selle ümbrusest. Ümberasujate kokkuvool jätkus pidevalt kuni oktoobri keskpaigani.

Esimesed lodjad ümberasujate üle järve transporteerimiseks saabusid 2. oktoobril, laaditi kohe ning esimene ümberasujate transport läks Mustvee poole teele 3. oktoobri hommikul.

Kuna alul anti ümberasujate transporteerimiseks kasutada üks puksiir kahe lodjaga, tuli selleks, et iga päev saaks transpordi välja saata, pealelaadimist teostada öösel. Juba esimesel katsel osutus see aga võimatuks, sest ööd olid kottpimedad ja puudusid valgustusabinõud, samuti oli raskusi loomade pääleaadimisel, kes jooksid laiali ja kadusid pimeduses. Seepärast nõutati veel teine puksiir 3 lodjaga.

4. ja 5. oktoober olid tuulised ja järvel valitseva suure lainetuse tõttu ei saadud laevu välja saata. 6. oktoobril läks aga korruga teele 2 transporti ja sellest alates kuni 15. oktoobrini iga päev

üks transport 2–3 lodjaga. Hiljem kuni 24. oktoobrini saadeti transporditeele üle päeva. Kaks viimast transporti väljusid nädalaste vahe-aegadega.

Lotjade laadimismaht oli 30–60 tonni. Iga transpordiga sai saata 40–80 inimest, olenevalt kaasasolevate loomade hulgast.

Iseloomulik oli kohalike venelaste suhtumine ümberasujaisse. Nad püüdsid igati aktsiooni läbiviimist häirida. Peamiselt püüti takistada varanduse kaasaviimist, seda muidugi lootes, et kõik mahajääv neile saab. Levitati iga-suguseid võimatuid kuulujutte. Nii olevat mõned transpordid vene allveelaevade (!) või lennukite poolt Peipsi järvel põhja lastud. (See kuulujutt liikus juba siis, kui ükski transport veel polnud väljunud. Tegelikult tulistas küll kunagi hiljem üksik vene lennuk Mustveest tühjalt tagasitulevat karavani); loomi ja vilja polevat mõtet kaasa vedada, sest Eestis võetavat need nangunii ära. Sarnase ja palju teisi kuulujutte tekitasid mõnede kergeusklike juures siiski teatavat ärevust. Samuti keeldusid venelastest hobusteomanikud voori minemast. Kogu rajoonis leidis ainult mõni üksik, peamiselt Oudova linna läheduses asuv küla, kes vabatahtlikult voo-rikohustuse täitis ja ümberasujaid abistas. Tegelikult tuli ümberasujad külade kaupa sõjaväe abil välja tuua. st. tuli organiseerida ümberkaudsete külade hobused voori ja julgestada marsikolonne bandiitide eest, kes püüdsid voore kinni pidada ja laiali ajada.

Iseäranis raskeks muutus ümberasujate küladest väljatoomine oktoobri alul, kui kuulutati välja venelaste evakuaatsioon. Kui varemalt suhtuti takistavalt eestlaste ümberasustamisse, siis muutus vahekord viimastega nüüd otse vaenulikuks. Inimlikult on see arusaadav, sest olid ju Eestisse ümberasujad soodustatud olukorras, kuna nad võisid võtta kaasa kõik, mis soovisid. Venelastel lubati võtta kaasa ainult käsipakid. Esines juhtumeid, kus kogu küla hobused, kui neid tuldi voori nõudma, olid metsa peidetud. Samuti olid "kodust ära" ka hobuste omanikud. Metsast kinnipüütud hobused loeti peremees-tetuiks ja anti majanduskomando nõusolekul eesti ümberasujaile.

Ümberasujate küladest väljatoomine viidi läbi selleks otstarbeks käsutusse antud 37. E. Schutzm. Pat. I kompaniiga, mille ülemaks oli ltn. Vahtre, kes isiklikult ja koos oma kompa-

niiga osutas tõhusat kaasabi ümberasustamise läbiviimisel. Lisaks eespool tähendatud ümberasujate küladest väljatoomisele oli kompanii abi küllalt oluline ka sadamas nii transpordi organiseerimisel kui ka tegelikul pealelaadimisel. Enamus ümberasujaist olid naised ja lapsed, kes sellega ise vaevalt oleksid toime tulnud. Igal juhul oleks tunduvalt kannatanud töö kiirus, mis oli aga olulise tähtsusega. Kompanii lahkus vastava käsu põhjal Oudovast 12. oktoobril. Oma kahenädalase tegevuse jooksul oleks ta suutnud veel rohkem korda saata, poleks niigi väikest meeskonda (kokku 48 meest) tükeldatud veel muude ülesannete täitmiseks. Viimased seisid vahiteenistuse pidamises pärast EKA likvideerimist, venelaste karjade kokkuajamises ja valvamises jne. Kuid siiski suudeti tuua välja suurem osa kaugemate ja bandiitide poolt ohustatud külade eestlasi.

Küladest, kust mainitud kompanii ei jõudnud ümberasuda soovijaid välja tuua, toodi need hiljem evakueerimise aktsiooni läbiviimisel välja koos venelastega, kellest nad hiljem eraldati. Sundevakueerimisele kuuluvate külade elanikud toodi kokku Oudovasse, kuna kariloomad ja hobused aeti Verholjanõ riigimõisa, kus nad majanduskomandole üle anti. Eestlastel võimaldati aga oma loomad üles otsida ja need anti neile tagasi. Ka andis majanduskomando loomi ja vilja neile eestlastele-ümberasujatele, kes olid teel bandiitide poolt paljaks röövitud või kes olid partisaniohtlikest piirkondadest põgenedes suutnud päästa ainult oma elu. Majanduskomando osutas üldse erilist vastutulelikkust ümberasujaile. Nii võimaldati neile veskite kasutamist väljaspool järjekorda, anti veovahendeid (kogu Trutnevo küla toodi majanduskomando veovahenditega Oudovasse) jne. Samuti

toimus ümberasujate ja nende loomade toitlustamine Ustje sadamas majanduskomando poolt.

Ümberasustamine lõpetati ametlikult 10. novembril 1943. a., mil Ustjest väljus viimane transport. Üldse väljus Ustjest Mustveesse 18 transporti 42 lodjaga. Mõned üksikud eestlased, kes hiljem partisanide piirkonnist olid pääsenud põgenema, saadeti Eestisse liinilaevaga.

Transportidega saadeti Mustveesse:

eestlasi – mehi 293, naised 656, lapsi alla 10 a. 256, kokku 1306 isikut.

soomlasi – 28 -"-

lätlasi – 2 -"-

kokku – 1336 -"-

Tähendatud ümberasujad võtsid kaasa 169 hobust, 522 lehma, 664 lammast, 110 kitse, 156 siga ja 139 vankrit. Samuti võeti kaasa 11.850 pakki, millest umbes 2/3, s.o. 8000 olid kotid viljaga.

Eestlasist ümberasujaid oli väljaspool Oudova rajooni järgmiselt:

Polna rajoonist 29 isikut

Ljadõ -"- 30 -"-

Slantsõ -"- 51 -"-

Kokku 110 isikut.

Seega asus Oudova komandantuuri piirkonnast ümber üldse 1196 eestlast.

Kätte saamata jäid need eestlased, kes elasid ida pool Pljussa jõge, kuna sinna piirkonda juurdepääsu takistasid jõel lõhutud sillad ja parved ning kuna puudusid vastavad jõud aktsiooni julgendamiseks. Välikomandantuuril oli kavatsus hiljem, kui sood on külmanud, ka seal evakueerimine läbi viia ning eestlased välja tuua, kuid kas seda suudeti teostada, selle kohta puuduvad andmed. ✠

ERA f R-64, n 1, s 27, l 324–330

